

SZABÓ-REZNEK ESZTER

Meltzl Hugó és a kolozsvári Petőfi-ellenkánon

Kísérlet a „nemzeti költő” regionális újraértelmezésére

A 19. századi Erdély nyilvános fórumai gyakran sajátos regionális szűrőn keresztül nyilvánítottak véleményt országos ügyekről és eseményekről. Különösen az olyan fordulópontszerű események alatt és után figyelhető meg ennek az értelmezési pozíciónak a jelenléte, amilyen az 1848-as forradalom és szabadságharc, vagy az 1867-es kiegyezés. Tanulmányomban a lokális keretek között újrakontextualizáló törekvések egyik sajátos esetét emelem ki: annak az új, a nemzeti kánontól lényeges vonásaiban eltérő Petőfi-kánonnak a megképződését, amelynek létrejöttében a kolozsvári sajtó és egyes lapok köré csoportosuló, a hazai szellemi élet kétközpontúságának (Budapest és Kolozsvár) kérdését feszegető kulturális intézmények, illetve értelmiségiek játszottak meghatározó szerepet.

A korabeli Kolozsváron hat év leforgása alatt két, a város lakói számára is látványos, Petőfihez köthető esemény történt. 1878-ban egy, a költőről mintázott márvány mellszobor, majd 1883-ban *Tigris és hiéna* című történelmi drámájának ősbemutatója számíthatott a közönség érdeklődésére. Mindkét esemény jól követhető a helyi sajtóban. A Petőfi-szobor esete azért különleges, mert a kolozsvári lapok 1876 végén, rövid időre még az egymással való rivalizálást is félretették, és egyhangúan adakozásra szólították fel olvasóikat, annak érdekében, hogy a kolozsvári múzeum magáénak tudhassa Aradi Zsigmond alkotását. Legyen Erdélynek is Petőfi-szobra, ez volt a tét, hangsúlyozta következetesen a sajtó. „Az ország első gyűjteménye, a budapesti nemzeti múzeum, már bírván egy Petőfi szobrot: szerezzük meg az Aradi-félét a kolozsvári múzeum”,¹ azaz „Magyarország második, Erdély első gyűjteménye”² számára. Ezt egészítette ki egy második érv: „Erdélyben küzdött a közhazáért a nagy költő, Erdélyben lelte hős halálát. Erdély, mely bírja a költő porait: bírja egyszersmind művészi emléken az egész haza kegyeletének kifejezését.”³ Ez az előzőt azzal viszi tovább, hogy Petőfit a nemzeti narratíva mellett egy regionális narratívába is beleírja, és új értelmezési kereteket nyit meg számára. A sajtódiskurzusok Petőfi kapcsán sajátos módon építik tovább azt a regionális nézőpontot, amelynek egyik lényeges aspektusát a kiegyezés kontextusában az *unió*

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. A tanulmány a *Collegium Talentum* tehetséggondozó program támogatásával készült.

1 A Keletben megjelent felszólítást átveszi a Magyar Polgár 10(1876), dec. 17. A Hölgylfutárban is hasonló olvasható (1876. dec. 14.).

2 Magyar Polgár, 11(1877), febr. 16.

3 Kelet, 6(1876), dec. 16.

és az *unificatio* szavak közötti különbséggel próbáltak megragadni.⁴ Az első (a preferált) egyesülést, a második (a nem óhajtott) beolvasztást jelentette. Erdély bizonyos szintű autonómiáját igyekezett megőrizni, Kolozsvár pedig továbbra is kulturális központként határozta meg önmagát. A fővárossal való folytonos rivalizálás, a kulturális intézmények megkettőződése pontosan ezt a kétközpontúságot láttatta. A szobor megszerzéséhez szükséges pénz összegyűjtése érdekében estélyeket, műkedvelő előadásokat rendeztek a városban. A Petőfi Társaság kolozsvári tagjaiból szoborbizottság alakult, melyben Meltzl Hugó egyetemi tanár és K. Papp Miklós, Kolozsvár egyik meghatározó politikai napilapjának, a Magyar Polgárnak alapítója vállaltak kiemelkedő szerepet. Amikor a szükséges összeg összegyűlt és a szobrot 1878. január végén elküldték Budapestről, az ő feladatuk volt azt a múzeumnak átadni. Ezt megelőzően azonban rövid ideig közszemlére tették ki a műalkotást és K. Papp javaslatára a felavatást a március 15-ei ünnepségekkel kötötték össze. Így a két esemény, a szobor leleplezése és a márciusi megemlékezés – amelyet a forradalom és szabadságharc harmincéves évfordulója lévén egyébként is nagyszabásúra terveztek – egymást erősítette. A folyamatban a sajtónak fontos szerep jutott, médiaeseménnyé tette a Petőfi-szobor befogadását. Közel másfél éven keresztül lépésről lépésre tudósított a köré szerveződő rendezvényekről, frissítette az adakozók névsorát. K. Papp megnyitotta számukra a szerkesztőségét is, mely később, amikor a fővárosból fénykép érkezett a szoborról, kiállító térére alakult át. Itt a képet meg lehetett tekinteni, sőt, másolatot is lehetett rendelni róla.⁵ A mű ugyan néhány napos közszemle után múzeumi tárgyá vált, de így bárki az otthonába vihetett egy fotót a közadakozásból vásárolt – és ezáltal bizonyos értelemben az egész Erdély tulajdonává lett – alkotásról.

Az 1878-ban megérkező szobor azonban csupán egy volt a számos ürügy közül a Petőfiről való beszédre. Míg megszerzésével a Pesthez való felzárkózás volt cél, addig néhány évvel később a *Tigris és hiéna* premierje éppen egyediségével kerülhetett a figyelem középpontjába. Erről kevesebbet cikkezett ugyan a sajtó, de az utalásokból kiderülnek a színrevitel előzményei, valamint az is, hogy a költő sajátos perspektívából válhatott érdekessé és fontossá az erdélyi kulturális elit néhány tagja számára. A következőkben a hosszú hetvenes évek Petőfihez köthető kolozsvári eseményeinek kontextusát ebből a szempontból veszem szemügyre, s igyekszem rámutatni arra, hogy mindez milyen szerepet játszott annak a Petőfi-ellenkánonnak a formálódásában, amely a kolozsvári egyetem már említett professzorának, Meltzl Hugónak a nevéhez köthető.

A Meltzl-hagyatékkal, továbbá a Meltzl és Brassai Sámuel által szerkesztett Öszszehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokkal⁶ T. Szabó Levente foglalkozott az utóbbi

4 Ezt a kérdést részletesen tárgyalja: PÁL Judit, *Unió vagy „unificáltatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2010 (Erdélyi Tudományos Füzetek).

5 Vö. Magyar Polgár, 11(1877), jan. 17.

6 A Petőfiről való beszéd rendszeres volt a lapban, melynek egyik állandó rovatában, a *Petőfianában* Petőfi verseinek fordításait közölték. Szintén *Petőfiana* néven 1889-ben külön kiadvány jelent meg Kolozsváron Farnos Dezső szerkesztésében. Meltzl és Farnos ehhez kapcsolódó levelezését lásd KUPÁN Zsuzsanna, *Meltzl Hugó levelei Farnos Dezsőhöz a Petőfiana kapcsán*, It, 38(2007), 197–232.

években.⁷ A peremhelyzet, a hibriditás és a kánonon kívüli gondolkodás, ami több tanulmányában is előtérbe kerül,⁸ nemcsak a lap létrejöttét motiválhatta, hanem Meltzl Petőfi-értelmezését és vitapozícióját is az érvényes kánonnal. Az újonnan megnyitott kolozsvári egyetem, ahol a nagyobb hagyománnyal rendelkező egyetemekhez képest még kevésbé bejáratott normák érvényesültek, kiváló terepként szolgált a tudományos tudásról és a kutatásról szóló vitáknak. Ennek a peremhelyzetnek köszönhető, hogy Meltzl és Brassai olyan radikálisan gondolkozhatott a nemzeti irodalomtörténetek alapfelvetéseiről.⁹

Petőfi-bemutató Kolozsváron

A *Tigris és hiéna* bemutatójára 1883. november 3-án került sor a kolozsvári színházban; november 4-én megismételték, majd december 26-án is előadták, tehát összesen háromszor került színre. A kolozsvári színház gazdag levéltári anyagában erről az évadról főként pénzügyi levelezések, illetve a színházi választmány levelezése maradt fenn, ezekben nem találtam utalást az előadásra. A színház Dokumentációs Tárában megtalálható mindhárom előadás színlapja, az első kettő díszes szegélyű, a fejlécen „a kegyelet ünnepe” szerepel. „Petőfi Sándornak eddig sehol nem adott drámája fényes történeti csoportozatok- és kardalokkal” – hirdették a színlapok az előadást. Erre vonatkozóan a Magyar Polgárban M. H. monogrammal megjelent kritika (egyértelműen Meltzl Hugó írta) annyi megjegyzést tett, hogy az énekek megbontották a darab egységét, így feleslegesek, de ettől függetlenül E. Kovács Gyulát rendezői és színészi minőségében egyaránt kiemelte.

A Dokumentációs Tár színdarabgyűjteményében őrzik E. Kovács Gyula rendezői példányát, színpadképekkel. A szöveggönyv elején két megjegyzés található. Az egyik az, hogy mindháromszor telt ház előtt játszották, a másik a darab szerkezetére vonatkozik: a színdarab eredeti négy felvonásából „az alkalmazásban” öt lett.¹⁰ Ugyanitt megtalálható a

7 T. SZABÓ kutatása eredményeit az *Entangled Literary Histories and Multiple Modernities: The History of the First International Journal of Comparative Literature* munkacímű monográfiájában készül összefoglalni.

8 T. SZABÓ Levente, *Negotiating World Literature in the First International Journal of Comparative Literary Studies: The Albanian Case*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai: Philologica, 57(2012)/2, 33–52.

9 T. SZABÓ Levente, *Negotiating the Borders of Hungarian National Literature: The Beginnings of the Acta Comparationis Litterarum Universarum and the Rise of Hungarian Studies (Hungarologie)*, Transylvanian Review, 22(2013)/1, Supplement (Mapping Literature), 47–61; Uő, *Az összehasonlító irodalomtudomány kelet-európai feltalálása és beágyazottsága: Az Acta Comparationis Litterarum Universarum – egy kutatás keretei = „...hogyan legyen a víznek lefolyása...? Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*, szerk. BENŐ Attila et al., Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2013, 449–460; Uő, *Hybrid Cultural Identities and the Emergence of the First International Comparative Literary Journal*, kézirat.

10 A harmadik felvonás hetedik jelenése (Judit szökése) E. Kovácsnál már a negyedik felvonás kezdete és új, ötödik felvonás kezdődik az eredetileg negyedik felvonás ötödik jelenésével, a börtön-jelenettel. Vö. *Tigris és hiéna*, E. Kovács Gyula rendezői példány, 1883. nov. 7; A Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tára, Sz./3.325.

darab egy másik szöveggönyve is,¹¹ amelyből az derül ki, hogy a *Tigris és hiénát* E. Kovács már 1876 december 31-én színre akarta vinni. A szereposztás alatt a következő megjegyzés szerepel: „E kiosztással adatott – volna, de elmaradt – [egyértelműen utólagos kiegészítés, Sz.-R. E.] Kolozsvárt 1876 december 31-én, Petőfi Sándor születése előestéjén.” Az évszám azért is érdekes, mert az 1883-as bemutatót tárgyaló tudósítások erre az évre vezetnek vissza a színrevitel okát. 1876 első felében jelent meg a Magyar Polgárban Meltzl Hugó *Gyulai Pál, mint a Petőfi-irodalom megalapítója* című tárcasorozata. Erről később részletesen is szó lesz, előljáróban annyit róla, hogy ebben a sorozatban Meltzl az érvényes Petőfi-kánonnal vitatkozott és itt vetette fel a darab színrevitelének szükségességét. Mind a Magyar Polgár, mind a Kelet 1876. november 21-ei számában megírta, hogy „Petőfi S. emlékezetét színházunk a lánglelkű költő *Tigris és Hyena* című szomorújátékával fogja megülni, melyben az összes drámai személyzet részt fog venni”, a Magyar Polgár azt is hozzáfűzte, hogy „a darab már előkészítve és kiosztva van”. December 24-ei számában mind két lap jelzi, hogy 1877. január 1-én (a szöveggönyvtől eltérően) „Tigris és hyéna, Petőfi ébredése, Petőfi emlékezetére alkalmi költemény nagy csoportozatokkal” lesz látható a színházban.¹² Végül 1876. december 31-én *A falu rossza* című darabot, 1877. január 1-én pedig a *Tékozló* című darabot játszották. A műsorváltozást nem magyarázta meg a sajtó, s a levéltári korpuszban sem találtam erre vonatkozó adatot. Annyit lehet tudni, hogy január elsején E. Kovács Gyula (Meltzl Hugó és K. Papp Miklós társaságában) Budapesten volt a Petőfi Társaság közgyűlésén. Talán ezzel is összefüggésben állhatott az előadás elmaradása, ugyanis E. Kovács nemcsak rendezője volt a darabnak, hanem a szereposztás alapján Sault játszotta volna, mint ahogy hét évvel később ezt meg is tette. Ferenczi Zoltán az 1883-as bemutató előtt feleleveníti a színrevitel ötletét – együtt vacsorázott E. Kováccsal és Csernátoni Gyulával, amikor E. Kovács „ígéretet tett a darab színrehozatala iránt, mely tervvel régen foglalkozott már”¹³ –, de arról nem ír, hogy már évekkorábban tervben volt egy bemutató.

Az 1883-as előadás recepciója a fentebb említett levéltári forrásokon túl a sajtóból követhető vissza. A Magyar Polgár kiemelte a színházi esemény egyedi voltát: „harmincnyolc esztendő darab – és mégis première! A szó szoros értelmében première, miután a darab eddig még sehol sem adatott. És az »újdonság« szerzője a költőóriás: Petőfi Sándor, ki mint drámaíró most jelenik meg először a színpadon.”¹⁴ Az Ellenzék tárcarovatában Ferenczi Zoltán ismertette részletesebben a darabot. Az előadást követő lapszámok kritikát is közöltek, az Ellenzék hangsúlyozta, hogy „jó volt, a közönség

11 Uo.

12 *A Petőfi ébredése* c. dramelett szerzője E. Kovács Gyula volt. A rövid költeményben Petőfi a halála után felébred, de amikor értesül a Nemtőtől a forradalom és szabadságharc kudaráról, visszatér a sírba. A darabot zenével kísért látomások követték, köztük a világi fegyverletétellel, az aradi vértanúkkal vagy éppen a koronázással. 1883-ban nem kapcsolták össze ennyire szorosan a *Tigris és hiénával*, mint ahogy azt látszólag korábban tervezték, de dec. 30-án, a költő születési évfordulójának előestéjén tartott díszelőadás részeként előadták, Egerváry Ödön *Petőfi élete és halála* c. darabjával együtt. A színház pénztáránál meg lehetett vásárolni a nyomtatott példányt. Lásd az OSZK-ban levő példányt: E. Kovács Gyula, *Petőfi ébredése*, Kolozsvár, Magyary Mihály, 1884.

13 Ellenzék, 4(1883), nov. 2.

14 Magyar Polgár, 17(1883), nov. 5.

teljesen megtöltte a földszinti helyeket s nagy figyelemmel kísérte, ez nemcsak a költő nevét, hanem a darabot is illette”.¹⁵ A Kolozsvári Közlönyben Sándor József írt kritikát, mely szerint „A kolozsvári nemzeti színház fáklyát gyújtott a geniusnak s szembezállván a megkísérlés nélkül egyszerűen elítélő kritikaszériával, egymás után két öste (nov. 3 és 4.én) színre hozta Petőfi hirhedt drámai kísérletét. [...] Mert bizony hála isten, Petőfi költői hírneve ez előadás után, ha nem is lett nagyobbá, de csorbát éppen nem szenvedett. Bebizonyult, hogy a kitűnő lírikus okvetlenül kitűnő drámaíróvá válhatik, ha az idő Párkái napjai iránt kegyelmesekek. Bebizonyult, hogy nagy lantosunknak volt tragikai ereje.”¹⁶ A Magyar Polgár pedig megjegyezte, hogy a második előadás jobban sikerült, a közönség melegebben fogadta, miután az első megtörte az előítéletét.¹⁷

A fővárosi kritika keveset írt a kolozsvári bemutatóról, de annál elítélőbb hangon: „Sem cselekvénye, sem jellemfestései nem olyanok, hogy az igaznak hatását tehetnék. Egy nagy lírai költő fantasztikuma olyan téren, melyre nem termett. Hiába teszi tehát egyik-másik azt se tudja miért lelkesülő toll a budapesti nemzeti színház kötelességének a *Tigris és hiéna* előadását: elsőrendű műintézet nem tekintheti feladatának azt demonstrálni, hogy a nemzet legnagyobb lírikusa a történelmi dráma terén milyen torzszülöttet hozott létre” – írta a Fővárosi Lapok.¹⁸ Amikor a kolozsvári lapok – sikerként könyvelve el az előadást – azt javasolták, hogy Pesten is elő kéne adni, Beöthy Zsolt a Pesti Naplóban így válaszolt: „Petőfi csak diadalkocsin jelenhetik meg előttünk, a színpadra pedig úgy vonzolták fel, ami tiszteletlenség iránta, megsértése kegyeletünknek s ízlésünknek.”¹⁹ Az idézett cikkek tehát felelevenítették a kulturális kétközpontúságot és az intézményi rivalizációt. Beöthy azonban tovább is lépett, amikor arról írt, hogy a *Tigris és hiéna* bemutatásával a kolozsvári színház kánont sértett. A színházak közötti vita kánonok közötti vitává vált, s a bemutatóról ugyan nem írtak nagyon sokat, de Meltzl Hugónak számos olyan írása van, amely megelőzi, előkészíti, illetve utólag értelmezi a színrevitelt. Ezekből az írásokból egy új, Gyulai nézetétől karakterisztikusan eltérő Petőfi-ellenkánon körvonalai bontakoztak ki.

A sajtó, a szerkesztők és Miska pincér

A kolozsvári lapok közül a Magyar Polgár volt a legfontosabb mediátora a helyi Petőfi-diskurzusnak. A városi kulturális elitnek a lap köré csoportosuló tagjai egyrészt alakítói voltak az eseményeknek, másrészt állást is foglaltak a többi lapokkal, különösen a Kelettel szemben. Annál is érdekesebb ez, mert a kolozsvári egyetemi elit és a Magyar Polgár alapító szerkesztője, a már említett K. Papp Miklós gyakran konfrontálódott a sajtó nyilvános terében. A Kelet szerkesztője, és egyben az egyetemi elit tagja, Szász Béla, számos alkalommal emelte ki K. Papp magántanulói úton és nem hivatalos kere-

15 Ellenzék, 4(1883), nov. 5.

16 Kolozsvári Közlöny, 2(1883), nov. 6.

17 Magyar Polgár, 17(1883), nov. 5.

18 Fővárosi Lapok, 20(1883), nov. 7.

19 *Uo.*, nov. 8.

tek között megszerzett tudásának hiányait. Meltzl Hugó viszont, aki tagja volt ugyan az egyetemi elitnek is, a Petőfi Társaság tagjaként egy másik szerepben, egyenlő félként működött együtt K. Pappal, például a Petőfi-szobor fogadásakor, és gyakran publikált a Magyar Polgár hasábjain.

Meltzl lapválasztása tudatos volt, ezzel mintegy pozíciót foglalt Szász Bélával szemben, akivel ugyan kollégák voltak az egyetemen, de amikor a Petőfi halálának huszonötödik évfordulójára való megemlékezés került szóba, nem értettek egyet ennek mikéntjével. Eltérő nézeteiknek a Magyar Polgárban, illetve a Keletben adtak hangot, és a vitát felerősítette a két lap között eleve fennálló ellentét. Meltzl 1874-ben *Petőfi pamphletistái és panegyristái* cím alatt egy kis füzetet jelentetett meg, amelyben felidézve Petrarca halálának ötszázadik évfordulójára tartott olaszországi ünnepeket, felhívta a figyelmet a közelgő Petőfi-évfordulóra. Remélve, hogy méltón megemlékeznek majd erre, figyelmeztette olvasóit a fehéregyházi emlékmű felállításának fontosságára, egyben a költő regionális kultuszának fenntartására.²⁰ Néhány nappal később, július 10-én a Kelet rövid egyetemi hírben jelezte, hogy a rektor tanácskozásra hívta az egyetem tanárait azzal a céllal, hogy a hónap végi évfordulás ünnepély forgatókönyvét beszéljék meg.²¹ Másnap közölte a tanácskozás eredményét: az idő rövidsége miatt az egyetem nem vállalt szerepet a megemlékezés szervezésében. A főszerkesztő, Szász Béla egyetemi tanár, helyeselte a döntést, véleménye szerint „Petőfi-ünnepély tartása nem egy tudományegyetem, hanem p.o. a Kisfaludy-társaság feladata, vagy társadalmi úton eszközözendő.”²² A Magyar Polgárban is lejött a hír, azzal a szerkesztői megjegyzéssel (és visszautalva Meltzl írására), hogy a padovai egyetem hamarosan „nagy ceremóniákkal” készül megünnepelni a Petrarca-évfordulót.²³ Szász azzal védekezett, hogy az egyetemen kiemelt helyet foglal el ugyan Petőfi kultuszának fenntartásában, azonban „kissé más irányban és más szempontból”, megkülönböztetve a tudományos, irodalomtörténeti megközelítést egyéb, nem konkretizált kisajátító diskurzusoktól, azoktól, akik a költő nevét „cégtáblának akarják használni”.²⁴

Hogy mit gondolt az egyetem döntéséről Meltzl, annak nyomát a sajtóban és a K. Pappal folytatott magánlevelezésében is megtaláljuk. A fentebbiekre reagálva, jelezte K. Pappnak, hogy megírt „legfeljebb 4 tárca hasábra terjedő szatírárt: *Petőfi és az egyetem (Miska pincér levele)*”²⁵ címmel, „az egész csupán csak a Kelet ellen van intézve s csakis

20 Magyar Polgár, 8(1874), júl. 8. Többször hangsúlyozza a mindaddig elmulasztott fehéregyházi emlékműállítás időszerűségét és fontosságát, vö. pl. Magyar Polgár, 8(1874), aug. 4-ei számában arról írt, hogy a Petőfi szülőházának megvásárlására szinte összegyűlt az összeg, a kolozsvári Petőfi-szoborra való gyűjtés is jó ütemben halad, de mindezek mellett a fehéregyházi emlékmű ügye háttérbe szorul.

21 Kelet, 4(1874), júl. 11.

22 Uo., júl. 12.

23 Magyar Polgár, 8(1874), júl. 12.

24 Kelet, 4(1874), júl. 16. Szintén a sajtóból tudjuk, hogy Meltzl, kimozdítva a vitát a helyi kontextusból, megírta a történetek Jókainak, aki a Honban elmarasztalta a Keletet, megjegyezve, hogy még a külföldi tudományos intézmények is meg szokták tartani a hasonló, irodalmi ünnepélyeket. A Hon, 12(1874), júl. 4.

25 Meltzl Hugó levele K. Pappnak, 1874. júl. 13; Magyar Országos Levéltár, P2269, K. Papp Miklós hagyatéka. Kiemelés az eredetiben.

erre nézve lehet bosszantó”.²⁶ A tárcák végül *Miska pincér levelei* címmel, meg is jelentek a lapban. Meltzl az álnévhez háttértörténetet is teremtett: Miska korábban Kolozsváron, majd Gyulafehérváron pincérkedett, a gazdája járatta a Keletet, onnan értesült az eseményekről. Egyrészt pincér létére is okosabb újságot tudna szerkeszteni a Keletnél – írta –, másrészt hallott Schillerről, akinek századik születési évfordulóját néhány évvel korábban nemcsak német, de külföldi egyetemeken is megünnepelték. Ezek után az egyetem miért határolja el magát Petőfi-ünnepélytől? – zárta levelét „Petőfi-tisztelő honfitársa, Lelkes Miska”.²⁷ Szász Béla röviden válaszolt a Keletben, a lényegi kérdést megemlíttetlenül hagyta, de egy szójátékkal felfedte Miska valódi identitását: „tisztelt Lelkes pincér barátunk, föltesszük rólad, hogy a teke-asztal körüli kötelességeidhez jobban értesz, mint ahhoz, amit a M[agyar].P[olgár]. cikkében így mi *melsz el*”.²⁸ Következő levelében Miska reflektált a szójátékra, a „jó magyar hangzású német névre”, amelyből szóviccet csinált éppen „Petrovics Sándor nagy erényű barátjával” [kiemelés tőlem – Sz.-R. E.], azaz vele szemben. A még két lapszámon át folytatódó levelezés átfordult az egyetemi tanári szék elfoglalásának jogosultságát feszegető szemrehányások sorozatává és személyeskedő etnikai kérdések taglalásává (Szász „bevándorlott irodalmi fickónak” titulálta, és „egy kis magyar születés” szükségességét kérte számon Meltzlen, aki nem átalotta őt kioktatni a „nemzet költőiről”).²⁹

A vitát végül Szász Béla szakította meg elutazása okán. A levelezés többről szólt, mint a Kelet bosszantása, etnikai problémák vagy tudományos kompetenciabeli kérdések felvetése. Meltzl a Petőfiről való megemlékezés fórumaira, a kultusz intézményeire hívta fel a figyelmet, és nem értett azzal egyet, hogy a frissen alapított kolozsvári egyetem nem szándékozott teret engedni ennek, s nem tekintette feladatának az ünnepély megszervezését. A történeteket az év októberében németül is összefoglalta, és *Petőfi nicht werth von ungarischen Universitäten gefeiert zu werden* cím alatt kiadta Bécsben, függelékként magyar nyelven csatolta a sajtóvita egy részét. Fontosnak tartotta a külföldi sajtó figyelmét is felhívni a kolozsvári eseményekre. Ezzel a költő tudományos intézményben való megünnepelésének lokális problémáját globális léptékre írta át, Petőfi világirodalmi jelentőségét hangsúlyozva.

Meltzl Hugó kánonrevíziós javaslatai

Meltzl Hugót Petőfi nemzeti és regionális kultusza, valamint nemzetközi elismertsége egyaránt érdekelte. Később a Brassai Sámuellel közösen szerkesztett Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokban az utóbbi került előtérbe, míg korábban, az 1870-es évek elején a Gyulai Pállal és Greguss Ágosttal folytatott vitái során a Petőfi-kánon nemzeti szintű revízióját sürgette.

26 *Uo.*

27 Magyar Polgár, 8(1874), júl. 17.

28 Kelet, 4(1874), júl. 18.

29 *Uo.*, júl. 23.

A kolozsvári lapokban gyakran érzékelhető a regionalitásnak egyfajta hangsúlyozása, a regionális sajátosságok előtérbe helyezése, de a szorosan lokális érdekeltségű vitákon túl természetesen közvetítették a nagyobb léptékű fővárosiakat is. Tették ezt különös előszeretettel, ha ezeknek regionális vonatkozásuk is volt. Így történt ez az 1870-es években zajló, az Athenaeum-féle Petőfi-díszkiadás körül kirobbant, különböző filológiai elveket ütköztető vitában, melyben Meltzl is részt vett.

Meltzl nem értett egyet Greguss azon elvével, hogy a gyengébbnek tartott szövegeket kihagyta a kötetből és kigyomláta az általa népies túlkapásoknak vélt elemeket.³⁰ 1874-ben a Magyar Polgár melléklapjában, a Történeti Lapokban,³¹ majd külön kiadásban³² is megjelent rövid írásának már a címében is jelezte, hogy a költőn „kísérlett legutolsó merényletnek” (a Történeti Lapokban), illetve a „Petőfin megpróbált legutolsó erőszaknak” tekinti Greguss eljárását. Meltzl egyetemi tanulmányai következtében „metafizikai lírikusnak” tartotta Petőfit.³³ A csonka összkiadásban elsősorban az zavarta, hogy az előtérbe kerülő népnemzeties Petőfi-kánon jegyében kimaradtak belőle a politikai, filozófiai művek. Ahogy a *Tigris és hiéna* kapcsán a már idézett Beöthy fogalmazott: „Petőfi csak diadalkocsin jelenhetik meg előttünk”, minden más, ami nem illeszkedik a kialakított képhez, „tiszteletlenség iránta, megsértése kegyeletünknek s ízlésünknek.”³⁴

Hasonló okokból és érvekkel indította 1876-ban a *Gyulai Pál, mint a Petőfi-irodalom megalapítója* című tárcasorozatát a Magyar Polgárban. „A magyar Petőfi-irodalom teljességgel pangásban van. Mert nem ismer más Petőfit, mint az 1854. Gyulaiét” – kezdte Meltzl a tárcáját, mellyel az volt a szándéka, hogy kiegészítse és árnyalja Gyulai 1854-ben az Új Magyar Múzeumban megjelent, *Petőfi és lírai költészetünk* című írását. Meltzl egyrészt ismertette Gyulai tanulmányát, másrészt hosszú jegyzetekben kommentálta ezt, így az olvasó egymás mellett látta a két szöveget: „ha nem is egész terjedelmében, de mind a hat szakaszában pontosan kijelölve a hézagokat és szakaszcsoportokról szakaszra közbeszólva”³⁵ pontosított Gyulai szövegén. Egy-egy megvágott szakaszban „osztott betűkkel”, széthúzott szerkesztéssel jelölte azokat a gondolatokat, amelyekhez megjegyzéseit

30 Erről részletesebben: T. SzABÓ Levente, *A megszelídített Petőfi?: Az 1847-es Petőfi-díszkiadás körül vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei = „Szirt a habok közt”: Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerk. BÉNYEI Péter, GÖNCZY Monika, S. VARGA Pál, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 156–169.

31 A Történeti Lapok első évfolyamának 10–11. számában a következő címmel jelent meg: *A Petőfin kísérlett legutolsó merénylet (Greguss Ágost díszelőszava)*.

32 MELTZL Hugó, *A Petőfi Sándoron a mi szívünk szerint való, nagy emlékezetű poétákon megpróbált, legutolsó erőszakról való kurta, de igaz hűséggel elbeszélte története*, Kolozsvár, K. Papp Miklós nyomdája, 1874. Azt is megtudjuk, hogy az eladott példányokból befolyó összeg „annak a nemeslelkű versszerzőnek drága emlékezetének fenntartására fordítatik”, azaz a Petőfi-szobor javára. Az eredetileg a Történeti Lapokban megjelent cikket a főlap, a Magyar Polgár is átvette 13-ai számában. K. Papp Miklósnak köszönhetően nagy láthatóságot kapott, átemelte egyik lapjából a másikba, míg végül saját költségén, a saját nyomdájában is megjelentette.

33 KERÉKES Sándor, *Lomnitz Meltzl Hugó*, Bp., k. n., 1937, 18.

34 Fővárosi Lapok, 20(1883), nov. 8.

35 Magyar Polgár, 10(1876), jan. 26.

fűzte, miközben finomított a Gyulai által írt életrajzi adatokon is. Petőfi munkásságának megítélését tekintve az egyik legnagyobb problémát népies költészetének túlzott hangsúlyozásában látta. Az „országszerte dívó sablonszerű népies jellemzés” egy olyan „előítélet, vagyis mostmár inkább utóítélet, melyben még egy Gyulainak is osztoznia kellett”, így a Petőfi-életmű többi fázisának kihagyásával néhol „nem éppen minden tendenciától mentes” lett az elemzése.

A IV. szakaszban elérkezik a *Tigris és hiéna* tárgyalásához, melyről Gyulai csupán néhány sorban írt. A darab „nyom nélkül enyészett el. Visszautasított drámájáért sok gúnyt kelle szenvednie. A lapok élceskedtek, a »Honderű« valamelyik költője gúnydalt is írt reá. A sértett ambíciók, mihelyt rést találtak, mindjárt megbosszulták magukat rajta. Természetesen ő sem maradt adós. Az őt pártoló lapok is felszólaltak. Miatta örök perpatvar volt, azonban e viták széptani tekintetben csekély becsűek.”³⁶ Meltzl válaszként a színrevitelt javasolta: a darabnak ugyan vannak „nyavalyái”, de csupán a színpadon lehet megítélni. Lessingre hivatkozva állította, hogy a színpad ez egyedüli próbaköve egy drámának, majd hozzáfűzte, hogy szerinte „a budapesti színház nem követne el tapintatlanságot Magyarország legnagyobb költőjének szellemén, ha utólagosan megtenné azt, amit a szenvedélyes és pedig sohasem igazságos ok nélkül szenvedélyes költő megtiltott neki”.³⁷ Az a néhány kolozsvári cikk, amely 1883-ban a darab színrevitelével foglalkozott, nem mulasztotta el felidézni Meltzl tárcáját.³⁸ A *Tigris és hiéna* kolozsvári színrevitele, a színrevitel körül zajló viták mögött tehát ott húzódik Meltzl javaslata egy, az akadémiaitól eltérő Petőfi-kánon kimunkálására.

A *Tigris és hiéna után*

A kolozsvári előadás utóéletéhez szintén Meltzl Hugó írásaiban találunk adalékokat. 1884. február végén jelent meg az Összehasonlító Irodalomtörténelmi Lapokban egy rövid írás *Petőfi és Kolozsvár* címmel.³⁹ A cikk visszairja Petőfit a regionális narratívába, a kolozsvári kötődését az *El innét, el e városból* kezdősorú, Kolozsváron és Kolozsvárról írt versével illusztrálva: „Petőfi megörökítette Kolozsvár városát! Kevés olyan város van széles Magyarországon, mely annyira lebilincselte volna a költőóriás figyelmét; de egyik se, melyet olyan szépen énekelt volna meg és tüntetett volna ki, mint éppen ezt a mi kedves Szamos-Athénénket.” A cikk következtetése: Kolozsvár kulturális centrum-szerepét igazolja az, hogy ott vitték színre a *Tigris és hiénát*, ott „avattatott fel tragoedává is a félreismert drámaíró Petőfi”.⁴⁰

Az itt megjelenő, Szamossal jelzett kisebb régió gondolatát írta tovább Meltzl ugyanebben az évben a fehéregyházi csata harmincötödik évfordulójára megjelent *Petőfi vajon tragoeda? Nyílt kérdés egy küküllőmenti pillangóhoz* című rövid tanulmánya.

36 Uo., febr. 14.

37 Uo.

38 Ellenzék, 4(1883), nov. 2; Magyar Polgár, 17(1883), nov. 5.

39 *Petőfi és Kolozsvár*, ÖIL, 8(1884), febr. 28.

40 Uo.

Abból indult ki itt is, hogy Petőfit nem lehet csupán lírikusként elismerni, jogosult a tragédiaíró szerepére is. Rendre cáfolta azokat az érveket, amelyeket a „gáncsoló bírálók [...] Toldytól Gyulai Pálig”⁴¹ felhoztak, a maga érvei közé Petőfi tragikus halálát és a *Tigris és hiéna* Sauljával való hasonlóságát sorakoztatva („eme legvégzetesebb emberi tragédiának főhősétől akarják elvitatni a nagy tragoedaköltő méltó címét”).⁴² Rendkívül érdekes az, ahogyan a költő erdélyi halálából kiindulva a régió és Magyarország között párhuzamokat vonva ezeknek az eltérő Petőfi-értelmezését illusztrálja. Érdemes ezt a hosszabb részt teljes egészében idézni. A segesvári dráma végzetes voltával indít,

melynek színpada oly kicsiny, oly félreeső, valóban vidékies!... Ne kérdezzük: milyen sajtáságos játéka a véletlennek, hogy a pusztá fia és dalnoka éppen erdélyi bérceink közt van eltemetve, avagy eltűnve, – mintha, délibáb módjára nem is létezett volna; s ne kérdezzük, hogy nem viszonylik-e az a dunamenti pusztá a mi küküllőmenti hegyso-
rainkhoz éppen úgy, mint tegyük fel a kolozsvári nemzeti színpadhoz a fővárosé?... De kérdezzük: vajon nem voltaképpen ezért talán egészen helyén és rendjén, hogy Petőfit nem a büszke Duna, hanem éppen a szerény Kis-Szamos látta tragoedává felavatni? Különben már elejétől fogva nem is múlt a költőn magán, hogy nem a Duna lehetett tanúja e minden tekintetben rendkívüli eseménynek; – de hát kin és min múlik aztán, hogy még máig is tiltva legyen az egész Magyarország, sőt egész világ szabadságáért történt vértanú halál dicső álmát alvó Petőfit, az ő saját Dunája partján, drámaköltőnek nézni – a mi aztán még rendkívülibb eset?

A kérdéssor, ahogy az a régió és az ország, a főváros és a regionális központ közötti vitákban az ellentétekre épít, és pontosan arra a jelenségre élezi ki a vitát, amelyre a regionális diskurzusok különösen érzékenyek voltak: a régió és a regionális narratívák láthatatlanságára. A földrajzi koordináták, az Alföld és az erdélyi bércek mentén megközelített Petőfi élettörténet szervesen összekapcsolódik a *Tigris és hiéna* fogadtatásával a Duna és a Kis-Szamos által meghatározott terekben: a főváros számára láthatatlan maradt a drámaíró Petőfi, miközben a régió felfedezte magának, és értelmezésének legalább annyi létjogosultsága kellene, hogy legyen. „Abszurdum” – zárja írását Meltzl, hogy „Petőfi »Tigris és Hiéna« c. drámájához csupán csak a főváros színháza volna egyedül illetékes hely”,⁴³ hangsúlyozva, hogy a régió értelmezése is releváns szempontokat vehet fel. Meltzl a fővárosi kánon, a „fővárosi kritika képzelt monopóliuma” mellett felhívta a figyelmet egy másik lehetséges kánon jogosultságára, amelyben a lírikus Petőfi kiegészül a drámaíróval, a népies a filozófiával, és nem mellékesen a kolozsvári színház is megtalálja helyét a fővárosi mellett.

41 MELTZL Hugó, *Petőfi vajon tragoeda?: Nyílt kérdés egy küküllőmenti pillangóhoz*, Kolozsvár, az Ellenzék nyomdája, 1884, 15.

42 *Uo.*, 5.

43 *Uo.*, 7–9.